

Waldemar Czachur (Warszawa)

Dyskursywny obraz świata. Kilka refleksji

W niniejszym artykule autor prezentuje koncepcję *dyskursywnego obrazu świata*. Kategoria ta umożliwia opis dynamicznego procesu profilowania znaczeń i sensów w poszczególnych dyskursach. Autor podejmuje próbę integracji dorobku polskiej szkoły etnolingwistycznej i niemieckiej lingwistyki dyskursu prezentując możliwe kategorie opisu dyskursywnego obrazu świata.

Discursive Worldview: Some Reflections

In this paper the author presents the concept of *discursive worldview*. The discursive worldview enables the description of dynamic profiling of meanings in specific discourses. The author assumes that the category of discursive worldview integrates the method of discourse analysis and cognitive ethnolinguistics. Moreover, the paper presents the methods which can be employed to analyse the discursive worldview.

Diskursives Weltbild. Einige Reflexionen.

Im vorliegenden Beitrag wird die Konzeption für *das diskursive Weltbild* vorgestellt. Diese Kategorie ermöglicht, den dynamischen Profilierungsprozess von Bedeutungen in den jeweiligen Diskursen adäquat zu erfassen. Es wird damit der Versuch unternommen, die Ansätze der germanistischen Diskurslinguistik und der polonistischen Ethnolinguistik zu integrieren. Anschließend werden die Analysemethoden des diskursiven Weltbildes präsentiert.

1. Uwagi wstępne

W artykule przeglądowym pt. „Językowy obraz świata w polskiej lingwistyce przelomu wieków” (2010b) Grzegorz Żuk zestawia różne rozumienia pojęcia językowego obrazu świata i pyta w tym kontekście, czy chodzi o mentalny czy językowy, o językowy czy tekstowy, o kulturowy czy językowy obraz świata?

W rozważaniach brakuje jednak pytania o dyskursywny obraz świata. Jakże zatem korzyści przynosi wprowadzenie pojęcia *dyskursywny obraz świata* dla dzisiejszego językoznawstwa?

W niniejszej pracy chciałbym się skupić na przedstawieniu argumentów przemawiających na rzecz przyjęcia właśnie tej kategorii, opierając swój szkic na dorobku lubelskiej szkoły etnolingwistycznej, amerykańskiego kognitywizmu i niemieckiej lingwistyki dyskursu.

2. Niemiecka lingwistyka dyskursu

Ponieważ zarówno program amerykańskiego kognitywizmu, jak i lubelskiej szkoły etnolingwistycznej są w Polsce doskonale znane, skupię się na krótkim zarysowaniu głównych celów badawczych lingwistyki dyskursu (por. Czachur 2010). Jej metodologiczną i teoretyczną podwalinę dla niemieckich badań nad dyskursem stanowią prace francuskiego filozofa Michaela Foucaulta, które przede wszystkim Dietrich Busse (1987) zaimplementował na pole semantyki, określanej później jako historyczna semantyka dyskursu lub lingwistyczna historia dyskursu. Inspiracją dla tych programów badawczych było pytanie o warunki konstytuowania się znaczenia, wiedzy i świadomości w kontekście społecznych doświadczeń komunikacyjnych i historyczno-kulturowej tradycji danej społeczności. Odwołanie się do Foucaulta polegało przede wszystkim na zapożyczeniu jego koncepcji dyskursu jako zbioru wypowiedzi należących do tego samego systemu formacji wiedzy, jako warunku możliwości tworzenia pewnych wypowiedzi. Dyskurs w jego rozumieniu jest „historycznym apriori” kierującym powstaniem, pojawianiem się, tworzeniem serii wypowiedzi i zapewniającym im siłę działania. Jest on więc płaszczyzną pomiędzy mówieniem a myśleniem. Opierając się na wspomnianej koncepcji dyskursu, Wengeler (2003), Warnke (2007) oraz Warnke/Spitzmüller (2008) rozwinęli w germanistycznym językoznawstwie koncepcję lingwistyki dyskursu.

Lingwistyka dyskursu odcina się po części od Krytycznej Analizy Dyskursu (KAD), stworzonej w Niemczech przede wszystkim przez badaczy skupionych wokół Siegfrieda Jägera (Jäger 2001), czy w jej anglosaskim wydaniu proponowanym w Polsce m.in. przez Annę Duszak (por. Duszak/Fairclough 2008). KAD, jak piszą Fairclough i Duszak, „poświęca wiele uwagi nieznanym usprawiedliwieniom formom i relacjom władzy” (s. 17). Lingwistyczne ujęcie analizy dyskursu nie jest oczywiście bezkrytyczne wobec władzy, gdyż nie skupia się wyłącznie na opisie fenomenów językowych. Sam opis języka nie jest rzeczywiście krytyką władzy, ale poprzez krytykę języka i jego użycia ukazywany jest fakt, że otaczającą nas rzeczywistość możemy językowo ujmować i kategoryzować inaczej. Chodzi zatem o to, by analizując użycie języka ujawnić, jaki kto ma punkt widzenia na dany obiekt (por. Schiewe/Wengeler 2005: 7). Postulaty te są bardzo bliskie lubelskiej szkole entolingwistycznej, o czym będzie mowa później.

Ta implicytnie krytyczna lingwistyczna analiza dyskursu stawia sobie za cel uchwycenie wiedzy wybranej wspólnoty kulturowej niezbędnej dla rozumienia jej komunikatów. Czyni to, stawiając pytanie z jednej strony o znaczenie wyrazów (pojęć, słów kluczy itd.) i stosując metody semantyki kognitywnej, a z drugiej strony pytając o warunki możliwości tworzenia się tych znaczeń. Lingwistyka dyskursu wychodzi zatem z założenia, że dyskursy jako społeczne systemy wiedzy i myślenia stanowią tematycznie spójną transtekstualną strukturę, którą cechuje tekstowość, zdarzeniowość, wiedza i władza (por. Warnke 2007, Gardt 2007, Czachur 2010). Oznacza to, że dyskursy – w momencie, gdy powstają w wyniku pewnych zdarzeń – , tworzą powszechnie akceptowaną wiedzę (formacje wiedzy). Wtedy też, gdy w dyskursie negocjowana jest wiedza i gdy zachodzi jej dystrybucja poprzez media, stabilizują się lub podlegają zmianom struktury władzy w danej społeczności kulturowej. Dlatego też dyskursy nazwać można miejscami „walk semantycznych” (Felder 2006), „walk interpretacji” (Jäger 2001) lub miejscami „walk wartości” (Czachur 2011).

3. Epistemologiczne założenia lingwistyki kulturowej i etnolingwistyki

Punktem wyjścia dalszych rozważań jest przede wszystkim założenie, że dyskursy to językowe, a przy tym społeczne fenomeny, powstające w konkretnych społecznościach. Możliwości komunikacyjne tych wspólnot kulturowych uwarunkowane są w znacznej mierze historycznymi doświadczeniami, geopolityką oraz systemem politycznym i gospodarczym. To właśnie te czynniki wpływają na polityczną kulturę komunikacji danej społeczności. Pojęcie kultury odgrywa tutaj znaczącą rolę i definiowane jest jako otwarty system norm, wartości i przyzwyczajęń, określający zachowania członków danego społeczeństwa. Wartości, normy, a i ważna dla rozumienia wiedza powstają i są interpretowane na bazie doświadczeń tej społeczności. Możliwe jest to właśnie dzięki językowi, ponieważ to on kondensuje, archiwizuje, aktywuje i przekazuje kolejnym pokoleniom doświadczenia indywidualne i społeczne lub narracje utrwalone w postaci wiedzy (por. Antos 2007/2009). Wiedza, oparta na normach i wartościach danej społeczności, jest dla jej członków ważna dla życia, przede wszystkim dlatego, że organizuje i strukturyzuje ona dzień powszedni (por. Anusiewicz 1995, Bartmiński 2009). Staje się przeto gwarantem „ciągłości sensów” (por. de Beaugrande/Dressler 1981: 88), społecznej i kulturowej przyswajalności (por. Antos 2009: 268) językowych i tekstowych działań. W związku z tym uznać należy, że kultura z językiem jest wzajemnie powiązana.

Postawić można zatem pytanie, w jaki sposób wartości, a więc i wiedza, wyrażają się na płaszczyźnie języka i w jaki sposób można je zrekonstruować poprzez analizę języka. Zakładając dalej, że to wartości stanowią podstawę ludz-

kiego działania narzucającą działaniom cel, przyjąć należy, że decydują one o kategoryzacji i konceptualizacji rzeczywistości, ponieważ wskazują na to, co ważne lub nieważne dla danej społeczności kulturowej (por. Puzynina 1992, Krzeszowski 1999).

Wartości i wiedza kodowane są w języku i, jak wynika z długoletnich badań etnolingwistycznej szkoły lubelskiej, można je rekonstruować na podstawie odpowiednich cech przypisywanych pewnym przedmiotom, wydarzeniom, ludziom. Wiedza językowa, która jest przedmiotem analizy językoznawczej, zawiera elementy zarówno konieczne, jak i stereotypowe czy wartościujące. Co więcej, wiedza staje się z kolei produktem subiektywnych procesów językowej konceptualizacji podejmowanych przez członków danej społeczności kulturowej. Bartmiński (2003: 75) ukazuje to trafnie na przykładzie bławatka, który w zależności od punktu widzenia może być rośliną, chwastem lub kwiatem. Kategoryzacja tego przedmiotu aktywuje dobór różnych koncepcji, a zatem i elementów odnoszącej się do niego wiedzy. Wartościowanie jako subiektywny proces aktywowany przez konkretną jednostkę danej społeczności kulturowej na bazie przyjętego punktu widzenia stanowi tutaj centralne założenie kognitywizmu i etnolingwistycznej szkoły lubelskiej oraz jest punktem wyjścia do dalszych rozważań na temat dyskursywnego obrazu świata.

Wróćmy jeszcze na chwilę do etnolingwistyki w ujęciu kognitywnym i językowego obrazu świata. Językowy obraz świata (JOS) definiowany jest w największym skrócie jako specyficzny dla danej kultury sposób postrzegania świata utrwalony w języku. Bartmiński postrzega JOS w następujący sposób:

JOS jest zawartą w języku interpretacją rzeczywistości dającą się ująć w postaci zespołu sądów o świecie, o ludziach, rzeczach, zdarzeniach. Jest interpretacją, a nie odbiciem, jest subiektywnym portretem, a nie fotografią przedmiotów realnych. Interpretacja ta jest rezultatem subiektywnej percepcji i konceptualizacji rzeczywistości przez mówiących danym językiem, ma więc charakter wyraźnie podmiotowy, antropocentryczny, ale zarazem jest intersubiektywna w tym sensie, że podlega uspołecznieniu i staje się czymś, co łączy ludzi w danym kręgu społecznym, czyni z nich wspólnotę myśli, uczuć i wartości; czymś, co wtórnie wpływa (z jaką siłą – to już jest przedmiotem sporu) na postrzeganie i rozumienie sytuacji społecznej przez członków wspólnoty. (Bartmiński 2010a)

W związku z tą definicją nasuwają się następujące pytania: jakie konsekwencje niesie dla językoznawstwa powyższa definicja, mówiąca o subiektywnej czy podmiotowej konceptualizacji świata oraz o intersubiektywnych i uspołecznionych interpretacjach jako sensach. Jakimi instrumentami i kategoriami należy się zatem posłużyć, by móc uchwycić to zjawisko?

Bartmiński wydaje się trafnie proponuje kategorię *punktu widzenia* jako instrument do analizy wartości ukrytych w językowo ukonstruowanym obra-

zie świata. Punkt widzenia rozumiany jest przez Bartmińskiego jako „czynnik podmiotowo-kulturowy, decydujący o sposobie mówienia o przedmiocie, w tym m.in. o kategoryzacji przedmiotu, o wyborze podstawy onomazjologicznej przy tworzeniu jego nazwy, o wyborze cech, które są o przedmiocie orzekane w konkretnych wypowiedziach i utrwalone w znaczeniu” (Bartmiński 1990). Punkt widzenia związany jest bezpośrednio z procesem profilowania, rozumianym jako kreowanie subiektywnego wariantu obrazu właśnie z określonego punktu widzenia. A że punkt widzenia jest zawsze czyjś (por. Bartmiński/Niebrzegowska-Bartmińska 2004), analiza procesu profilowania rzeczywistości i jego efektów wymaga uwzględnienia podmiotu mówiącego jako przedstawiciela pewnej grupy społecznej cechującej się określonymi interesami i wartościami. Jednak nasuwa się tutaj pytanie, w jaki sposób uchwycić dynamiczny proces profilowania oraz walkę punktów widzenia różnych podmiotów działających i mówiących w społeczeństwie? Czy analiza językowego obrazu świata, koncentrująca się na badaniach ogólnego korpusu językowego, dostarcza nam przejrzystą metodę oglądu podmiotów mówiących i ich punktów widzenia, wyrażających to, co w danej przestrzeni kulturowej i w danym systemie językowym jest wyrażalne (możliwe do wyrażenia)?

4. Podmiot, punkt widzenia, media i obraz świata a dyskurs

By odpowiedzieć na postawione wyżej pytanie, trzeba podjąć próbę integracji etnolingwistyki kognitywnej z lingwistyczną analizą dyskursu. Uzasadniona jest, jak się wydaje, analiza obrazów świata i leżących u ich podstaw punktów widzenia podmiotów mówiących jako przedstawicieli różnych grup społecznych dokonywana przez pryzmat analizy poszczególnych dyskursów. To właśnie w konkretnych dyskursach jako formach debaty społecznej uczestniczą różne podmioty mówiące, reprezentujące zbieżne bądź odmienne interesy i punkty widzenia, a przez to ostatecznie systemy wartości. To nie gdzie indziej jak tylko w dyskursach dochodzi do głosu polaryzacja punktów widzenia mająca bezpośredni wpływ na proces subiektywnego profilowania rzeczywistości. Wyraża się on w różnych formach dyskursywnej werbalizacji bądź strategiach dyskursywnych (por. Grzmil-Tylutki 2000), które konkurują ze sobą. Felder identyfikuje w tym kontekście trzy płaszczyzny, na których dochodzi do tzw. semantycznej walki:

- płaszczyzna technik określania i nazywania w przypadku, gdy kilka różnych wyrazów odnosi się do różnych aspektów jakiegoś denotatu,
- płaszczyzna znaczenia w przypadku, gdy ten sam wyraz różni się aspektami znaczeń,
- płaszczyzna różnego konstytuowania rzeczywiście lub rzekomo identycznych obiektów referencyjnych (por. Felder 2006: 17).

Jako przykład walki strategii różnych wartościujących określeń odnoszących się do tego samego denotatu może być ujmowanie *Europy* z jednej strony jako *twierdzy*, a z drugiej strony jako *wspólnoty* (zob. Żuk 2010a), a *zapłodnionej komórki jajowej* jako *zbytecznego embrionalnego ciała komórek* lub *nienarodzonego życia* (zob. Spieß 2009). Ktoś, kto jest *przeciwnikiem eutanazji* nazywany może być *obrońcą życia* lub *przeciwnikiem śmierci*. Za każdym z tych wyrazów stoją pewne koncepcje, pewne wartości i punkty widzenia. Możemy tutaj mówić o strategiach profilowania, a profilowanie rozumieć w uzupełnieniu do wyżej zaproponowanej definicji jako proces wartościowania opartego na przyjętych przez mówiących wartościach i ich punktów widzenia. Dlatego też w procesie dyskursywnego profilowania pojęć aktywowane są typowe lub możliwe do wyrażenia dla danej społeczności kulturowej wartości, wzorce myślenia i przekonania.

Postawić sobie można pytanie, kto jest właściwie podmiotem w dyskursie? W jaki sposób funkcjonują dyskursy w dzisiejszych społecznościach? Kto jest nośnikiem dyskursów i w jaki sposób podmioty ujawniają się w tych dyskursach?

Wychodząc z założenia, że to media tworzą w dzisiejszych społeczeństwach warunki do publicznych dyskursów, zgodzić można się z tezami medioznawców, iż prominentnie wyeksponowane przez media wycinki dyskursów społecznych wpływają wówczas silnie na indywidualny osąd o sensowności prezentowanych tematów, jeśli odbiorca nie posiada doświadczeń w odniesieniu do tych tematów. Ponieważ dzisiejsza kompleksowa rzeczywistość nie jest dla nikogo do ogarnięcia, media stały się jej katalizatorem. To one zatem konstruują wyobrażenie o rzeczywistości, wpływają w znaczącym stopniu na kolektywną świadomość, publiczne opinie, kulturową i społeczną pamięć, a więc na całokształt postaw odbiorcy-uczestnika (por. m.in. Kloch 2006, Nowak/Tokarski 2007, Konerding 2009, Wojtak 2010). A za Wojtak (2010) powiemy, że media „funkcjonują [...] jako zwykle przekązniki, ideologicznie nacechowane instytucje, organizujące życie społeczne, a więc współtwórcy ludzkich działań, sposobów myślenia i wartościowania świata” (Wojtak 2010: 18). Wynika to z faktu, że to samo zdarzenie w dwóch różnych mediach interpretowane i wartościowane jest w zupełnie inny sposób, przedstawiany jest inny wzorzec argumentacyjny, co powoduje, że powstają skrajnie odmienne obrazy, od pełnej akceptacji po aksjologiczną negację (por. Nowak/Tokarski 2007: 9). Nawet jeśli przyjmiemy się za Bartmińskim, że „wartości obecne w mediach publicznych nie są prostym odbiciem rzeczywistych opinii społecznych, lecz zawierają element kreacji autor-skich i służą prezentowaniu określonych opinii ideologicznych i politycznych” (Bartmiński 2010b: 123) i odróżni się opinię społeczną (dyskurs społeczny/publiczny) jako wyraz szerokich kręgów społecznych od opinii publicznej (dyskurs medialny) jako wyrazu elit mających dostęp do mediów i działających poprzez lub na rzecz różnorodnych ideologicznie nieneutralnych ośrodków opiniotwórczych, to

przedmiotem wszelkich analiz lingwistycznych i tak są materiały prasowe, telewizyjne, radiowe czy też internetowe. A opinia społeczna poddana analizie metodami socjologicznymi, czyli np. przy pomocy sondaży, będzie odbiciem opinii publicznej, czyli wygenerowanej i ustabilizowanej przez media.

Z tego wynika, że przy analizie dyskursów medialnych wyróżnić można podmioty pierwszego i drugiego stopnia. Podmioty pierwszego stopnia to media, które w każdej przestrzeni kulturalno-politycznej mają określone profile światopoglądowe i które w dyskursie publicznym reprezentują określone punkty widzenia. W konsekwencji dopuszczane są tam głosy ludzi raczej zgodne z przyjętą linią światopoglądową. Podmiotami drugiego stopnia byłiby reprezentanci elit politycznych i symbolicznych (Czyżewski, Kowalski, Piotrowski 1997), którzy mają dostęp do mediów, czyli podmiotów pierwszego stopnia.

Analizując wobec tego dyskursy medialne lingwista, podobnie zresztą jak i socjolog, nie może być nieświadomy profilu analizowanych podmiotów medialnych (mediów) tworzących rzeczywistość dyskursywną. Ważny staje się tutaj fakt władzy dyskursu. To media jako aktorzy tworzą rzeczywistość formułując dyrektywy, które nie muszą mieć potwierdzenia w realnej rzeczywistości. Jedynie wówczas, gdy włączamy tę wiedzę do analizy jesteśmy w stanie dotrzeć do punktów widzenia i wartości obecnych w konkretnym dyskursie danej wspólnoty kulturowej. Dyskurs staje się tutaj wygenerowaną przez podmioty medialne przestrzenią epistemologiczną, warunkiem możliwości wyrażania tych a nie innych treści, sensów i znaczeń kulturowych. Za Klochem (2006) powiemy, że „dyskurs kultury masowej, sam w sobie zróżnicowany wewnętrznie, jest konstytuowany przez (różnorakie) teksty, które dają się parafrazować w postaci formuł współtworzących świat zdrowego rozsądku na poziomie użyć językowych. Są to formacje dyskursywne, które współtworzą i rozpowszechniają ‚schematy poznawcze‘, kształtujące ‚matryce‘ świadomości społecznej, związane z określonymi stereotypami: ideologicznymi, politycznymi, społecznymi, edukacyjnymi” (Kloch 2006: 23). Poruszone są tutaj istotne dla naszego dalszego wywodu sprawy. Przede wszystkim kwestia wewnętrznego zróżnicowania dyskursu, czyli semantycznych wojen, oraz tekstowość i intertekstowość jako warunek i efekt działań strategii dyskursywnych. To one stają się mechanizmami konstytuującymi kulturową rzeczywistość i obrazy świata, właśnie przez media. Dyskursy, powiemy dalej za Reisigl (2010), są „wieloperspektywicznymi semiotycznymi wiązkami praktyk społecznych składającymi się z wzajemnie powiązanych, równoczesnych i sekwencyjnych działań językowych oraz innych działań semiotycznych, które konstytuują rzeczywistość społeczną i są przez nią konstytuowane (Reisigl 2010: 36). Dyskurs według Wojtak to „sposób zorganizowania ludzkiej aktywności, a więc także praktyki komunikacyjnej określonej społeczności (wspólnoty), która w trakcie różnorodnych interakcji ustala i uzgadnia istotne dla siebie treści, konserwuje stosowne scenariusze zachowań komunikacyjnych oraz reguły ich

wypełniania za pośrednictwem wypowiedzi (i/lub środków niewerbalnych)“ (Wojtak 2010: 17). Podsumowując stwierdzić można, że dyskursy:

- tworzone są przez działania językowe (teksty) i pozajęzykowe w ramach pewnej społeczności kulturowej;
- ich nośnikami są w dużej mierze, jednak nie wyłącznie, media, a więc proces ich tworzenia i działania oparty jest na logice mediów (atrakcyjność newsa, komercjalizacja, potoczność, powtarzalność itd.)
- współtworzą rzeczywistość społeczną (rodzaj relacji międzyludzkich) i kulturową oraz wyrażają to, co możliwe w danej społeczności kulturowej, a przez innowacje wpływają na kulturę, oferując określone strategie konceptualizowania rzeczywistości;
- oparte są na działaniu konkretnych podmiotów, zakotwiczonych w systemach społecznych i kulturowych, w systemach wartości i konwenansów;
- współtworząc rzeczywistość, współtworzą znacznie i sens procesów, zjawisk, przedmiotów itd.

Działania w ramach dyskursów realizowane są przez konkretne podmioty, pierwszego lub drugiego stopnia, a ich cele wyznaczane są przez przyjęte *punkty widzenia* tychże podmiotów. Charakterystyczne dla kategorii *punkt widzenia* jest to, że:

- jest ona kategorią kognitywną, antropologiczno-kulturową i dyskursywną. Nawet jeśli istnieją różnice pomiędzy indywidualnymi a kolektywnymi punktami widzenia jakiejś społeczności, to podmioty uzgadniają swoje indywidualne punkty widzenia z możliwościami dyskursywnej rzeczywistości medialnej. Kolektywne punkty widzenia uchodzą zatem za ofertę poznawczą (Zinken 2004) lub za kulturową optykę (Matthes 1992);
- bazuje na doświadczeniach i projekcjach danej wspólnoty kulturowej, na kolektywnej pamięci kulturowej (Assmann 1992, 2008);
- w dyskursie wyraża to, co jest typowe dla danej wspólnoty kulturowej; on reprezentuje dyskursywnie wynegocjowaną i specyficzną dla danej społeczności interpretację rzeczywistości;
- zakłada istnienie innych punktów widzenia w dyskursie – konkurujących ze sobą i wpływających na profilowanie obrazów świata (zob. Tabakowska 2004: 62, Felder 2006),
- jako kategoria analityczna jest odpowiednikiem kulturowych wartości, wzorców myślenia i postrzegania rzeczywistości.

Nasuwa się więc pytanie, jakie konsekwencje mają powyższe spostrzeżenia dla lingwistycznej analizy użycia języka i dalej – dla kategorii językowego obrazu świata?

5. Dyskursywny obraz świata

Jak kilkakrotnie wskazano, podmioty uczestniczące w dyskursie wyrazić mogą tyle, ile dopuszcza bądź umożliwia im to relatywnie otwarty system kultury danej społeczności. Kultura stanowi przestrzeń możliwości i ograniczeń dla powstawania i realizacji dyskursów. Uznać można dalej, iż dyskursy są pośrednikami pomiędzy tym, co językowe i tym, co społeczne, kulturowe, iż to one profilują i stabilizują z jednej strony kulturę (kultury) danej społeczności, a z drugiej strony jej konstytuowaną przez język wiedzę. Cechą zasadniczą dyskursu jest sprzeczność, konfliktowość, walka, dlatego też jego podstawowymi strategiami są wartościowanie, polaryzacja, emocjonalizacja, skandalizacja i uproszczenia (por. Mikołajczyk 2004, Czachur 2010, Wojtak 2010).

Dyskursywny obraz świata (DOŚ), podobnie jak językowy obraz świata według Bartmińskiego, to dyskursywnie wyprofilowana interpretacja rzeczywistości, dająca się ująć w postaci zespołu sądów o świecie, o ludziach, rzeczach i zdarzeniach. Podkreślić należy, że DOŚ – jako reprezentacja wiedzy – jest językowo konstruowany, negocjowany na bazie argumentów emocjonalnych lub racjonalnych oraz medialnie dystrybuowanych (zob. Warnke 2009). Językowe i medialne konstruowanie DOŚ polega na tym, że pod hasłem walki o prawdę uzgadniane są fakty, przy czym prawda nie jest tutaj fenomenem ontologicznym, a jedynie dyskursywnie negocjowanym. Za Klochem (2006) powiemy, że media „konstruują kryteria orzekania o tym, czym jest prawda i jakie są sposoby jej weryfikacji” (Kloch 2006: 36). W ten sposób tworzone są znaczenia i sens dla wszelkich procesów, przedmiotów itd. Fakty uzgadniane są zatem poprzez zastosowanie technik i strategii uzasadniających lub negujących językowo skonstruowaną wiedzę. Dlatego też DOŚ to jednostka dynamiczna, otwarta, elastyczna, będąca wynikiem ścierania się różnych strategii sporów, antagonizmów, władzy, siły interpretacji itd. Dystrybuowanie DOŚ wyraża się w tym, że regulacje natury systemowej (dostęp do mediów) i kulturowej (możliwości i ograniczenia mediów, możliwości i ograniczenia tego, co można w danej społeczności werbalizować lub nie) sterują obszarem i siłą działania tych obrazów świata, zarządzają możliwościami multiplikacji tych obrazów.

DOŚ jest zatem każdorazowo dyskursywną aktualizacją matrycy kulturowej, przy czym aktualizacja wzbogacona może być o liczne zmiany, pewne elementy są eliminowane, nowe przybywają.

Postawić można oczywiście pytanie, czy DOŚ jest alternatywą dla JOŚ? Wydaje się, że nie jako kategoria epistemologiczna, ale z pewnością jako kategoria analityczna. Przy czym zauważyć należy, że rozróżnienie na językowy i dyskursywny obraz świata nie pokrywa się z podobnym rozróżnieniem na symbole kolektywne i symbole dyskursywne. Te pierwsze definiuje Fleischer (1996: 23) jako „znaki, posiadające do tego stopnia i w tej mierze wykształconego interpre-

tanta, iż wykazuje on znaczenie kulturowe oraz silnie wykształcone pozytywne lub negatywne nacechowanie (wartościowanie) wiążące dla całej kultury narodowej”. Dyskursywne symbole to według niego elementy dyskursu odnoszące się do subkultur, występujące jako określona subkulturowo specyficzna semantyzacja. Rekonstruując DOŚ, znacznie łatwiej jest uwzględnić na płaszczyźnie analizy wspomniane wcześniej postulaty. Analiza DOŚ umożliwia:

- uchwycenie konkretnych (dominujących, marginalizowanych itd.) aktorów dyskursu, a przez to ich punktów widzenia,
- uchwycenie szerszego kontekstu kulturowego i społecznego mającego bezpośredni wpływ na proces profilowania wiedzy językowej w postaci pojęć, słów sztandarowych, symboli kolektywnych, metafor, wzorców argumentacyjnych itd.
- uchwycenie chwili dyskursywnej jako wycinka pewnej całości i ciągłości kulturowej, schematów poznawczych i aksjologicznych typowych dla danej społeczności kulturowej.

Badając język przez pryzmat DOŚ, przybliżamy się do postulowanej przez lingwistykę korpusu zasady *analitycznej adekwatności*, w której mieszczą się kryteria jakości metod empirycznych takich, jak niezawodność (reliabilność) i ważność (walidiabilność). Kryteria te odnoszą się zarówno do tworzenia korpusów, jak i do analizy oraz interpretacji wyników. W naukach socjologicznych pojawia się również w tym kontekście kryterium obiektywności.

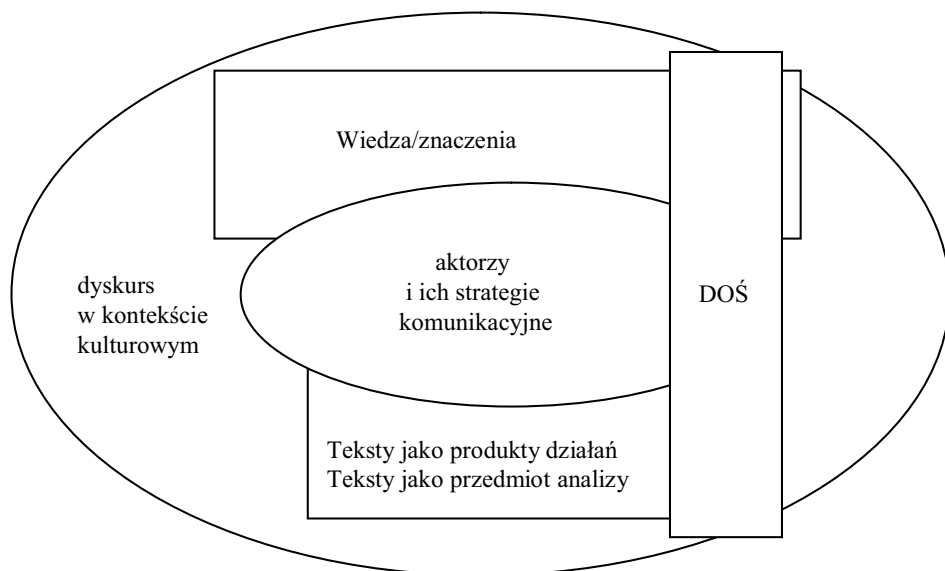
Zaznaczyć trzeba jednocześnie, że DOŚ, podobnie jak JOŚ, jest tylko analitycznym przybliżeniem, modelem idealnym w tym sensie, „że kumulując w sobie rozmaite perspektywy poznawcze czy światopoglądowe, nie występuje w całości w konkretnych użyciach tekstowych” (Nowak/Tokarski 2007: 29). DOŚ jest, jak sądzę, wierniejszą rekonstrukcją kulturowych wzorców myślenia i interpretacji rzeczywistości danej społeczności.

6. Jak analizować DOŚ

Jeśli chodzi o zespół metod umożliwiających analizę DOŚ, to dorobek JOŚ jest również i w tym względzie dla analizy DOŚ inspirujący. Zastosowana analiza powinna odzwierciedlać badany obiekt. W przypadku dyskursu, który jest kompleksowym i wielowarstwowym fenomenem językowym, społecznym i kulturowym, chodzi o zastosowanie wielopoziomowego modelu analizy. Jakże zatem płaszczyzny analizy dyskursu wydaje się konieczne?

Jeśli patrzymy na wyżej omówioną definicję dyskursu, to można wyjść z założenia, że chodzi zarówno o metody umożliwiające opis procesu negocjowania znaczeń, włączając w to analizę punktów widzenia i podmiotów działających w dyskursie, jak i o skutek tego procesu. Mamy tutaj zatem do czynienia

z semantyczną, pramalingwistyczną, socjolingwistyczną, kognitywną perspektywą badawczą przy rekonstrukcji procesu lub stanu. Jeśli spojrzymy na dyskurs jako na działania językowe występujące w formie tekstów, tworzących rzeczywistość w postaci wiedzy językowej, nowych znaczeń i sensów, to analiza dyskursów opierać się powinna z jednej strony na analizie różnorodnych strategii komunikacyjnych realizowanych w danym dyskursie przez poszczególnych aktorów dyskursu, a z drugiej strony na opisie wynegocjowanej wiedzy w formie aktualnych znaczeń. Model dyskursu można zatem przedstawić w następujący sposób:

Rys. 1: Model dyskursu i jego analizy

Z powyższego modelu wynika, że podstawą analizy dyskursu i DOŚ są materiały tekstowe w różnej postaci (artykuły prasowe, transkrypcje wywiadów telewizyjnych, statystyki, obrazy itd.). Celem analizy dyskursu i DOŚ jest sfera trans tekstualna, więc interesować nas będzie to, co w tekstach stanowiących dany dyskurs tematyczny pozostaje wspólne, co stanowi tzw. wartość dodaną. Przedmiotem badań będzie zatem zarówno negocjowana wiedza i znaczenie, jak i aktorzy dyskursu oraz ich strategie dyskursywne. Obie te płaszczyzny mają bezpośredni wpływ na tworzenie się dyskursywnego obrazu świata, u podstaw którego leżą różne punkty widzenia. Wydaje się konieczne, zgodnie z zasadą triangulacji, uwzględnienie przy analizie kompleksowego przedmiotu badań więcej niż jednej metody, by zapewnić jej wynikom empiryczną adekwatność oraz jej ważność i pewność.

Jakie zatem metody można zastosować do analizy dyskursywnego obrazu świata poprzez opis znaczenia/wiedzy oraz aktorów i ich strategii komunikacyjnych? Inspirując się modelem opracowanym przez Warnke/Spitzmüller (2008,

2009), chciałbym przedstawić zbiór dobrze znanych metod z zakresu badań nad komunikacją społeczną, semantyką, etnolingwistyką, pragmatyką, tekstologią itd.

Do sprawdzonych kategorii analitycznych, które umożliwiają rekonstrukcję dyskursywnego obrazu świata zaliczyć można następujące kategorie analityczne mające w polskiej przestrzeni naukowej swoje zastosowanie. Jeśli idzie o rekonstrukcję wiedzy i znaczenie, wyróżnić można następujące kategorie:

Słowa sztandarowe to według Pisarka „wyrazy i wyrażenia, które z racji swojej wartości denotacyjnej i konotacyjnej, a zwłaszcza emotywniej, nadają się na sztandary i transparenty, a więc do roli x lub y w strukturach typu Niech żyje x! Precz z y!” (Pisarek 2002: 7). Słowa sztandarowe wyrażają poniekąd nastawienie ich użytkowników do procesów, stanów, rzeczy i osób, do których się odnoszą; reprezentują wartości lub antywartości. Słowa sztandarowe analizowane mogą być przy pomocy ankiet (Pisarek 2002) lub analizy tekstów (Czachur 2011). Tak więc uznać można *solidarność energetyczną* za słowo sztandarowe w dyskursie o polityce energetycznej w Polsce, podczas gdy w tym samym dyskursie w Niemczech słowem sztandarowym jest *niezależność od rosyjskiego gazu* (Czachur 2011).

Podobnym instrumentem analitycznym są *symbole kolektywne*, definiowane jako znaki posiadające silnie wykształcone pozytywne lub negatywne nacechowanie, wiążące dla całej kultury narodowej (por. Fleischer 1996: 23). Symbole kolektywne identyfikowane są – podobnie jak w przypadku badań słów sztandarowych – poprzez ankiety. Przy ich pomocy gromadzi się również potencjał semantyczny czy też profile semantyczne takich słów, jak m.in. *bezrobocie, Bóg, naród, miłość, demokracja, prawica, lewica, państwo, Kościół, rodzina* itd. W odniesieniu do polskiej symboliki kolektywnej Fleischer pisze, że one „okazują się więc z jednej strony bardzo stabilnymi jednostkami systemu kultury oraz wykazują z drugiej jednocześnie określoną wariabilność [...] oraz dynamikę, które to właściwości otwierają je na zmiany w interdyskursie, odzwierciedlając je, a to znaczy, pozwalają im reagować na interdyskurs, a tym samym również go zmieniają i pozwalają go modyfikować” (Fleischer 2003: 139).

Innym, dobrze rozbudowanym instrumentem analitycznym lubelskiej szkoły etnolingwistycznej jest analiza *profilu*, opis *punktów widzenia* i *perspektyw* w ramach modelu *definicji kognitywnej*. Profil rozumiany jest jako „nie tyle wariant znaczenia, ile raczej wariant wyobrażenia przedmiotu hasłowego, ukształtowany przez dobór faset, ich uporządkowanie według reguł implikacji, ich wypełnienie treścią stosownie do przyjętej wiedzy o świecie, zarazem wariant kreowany przez jakiś czynnik dominujący, dominantę” (Bartmiński 2009a: 102). Np. Bartmiński pokazuje zmiany obrazu Niemca w Polsce, opisując jego różne profile: Niemiec jako Obcy, jako „pludrak”, jako wróg i równocześnie reprezentant wysokiej kultury, jako oprawca czy też jako Europejczyk (Bartmiński 2009).

Oparta na Fillmore`owskiej teorii semantyki rozumienia *rama interpretacyjna* to pewien spójny schemat wiedzy powstałej jako zbiór podobnych doświadczeń

jednostek w społeczeństwie; to struktury organizujące całość doświadczenia danej społeczności, przez co należy przypisać jej dynamiczny i kulturowy charakter. Rama modeluje wiedzę jako powiązaną ze sobą siatkę epistemologiczną. Wiedza staje się zrozumiała, jeśli przyjmuje formę wzorca, a nie bezkształtnego zbioru; ma ona charakter regulujący, ponieważ aktywuje pewne oczekiwania wynikające z faktu, że chcąc zrozumieć jej element, trzeba znać całą strukturę, w której się on znajduje (por. Waszakowa 1998, Zawisławska 1998, Miczka 2002, Ziem 2008). Przykładem analizy posługującej się przy opisie dyskursu pytaniami może być praca Niewiary (2010) poświęcona zmianom potocznego dyskursu na temat polskiej tożsamości na przestrzeni XVI i XX wieku. Autorka analizuje zebrany materiał pod kątem pytań: kto ty jesteś? Gdzie ty mieszkasz? Jaki czas twój? Jaki jesteś? W ten sposób ukazane są zmiany w rozumieniu tych kategorii.

Innym przykładem opisu wiedzy i znaczenia jest analiza *metafor* w danym dyskursie. Jak to ujęła Tabakowska (1995: 4), metafora „jest ludzkim sposobem pojmowania i wyrażania rzeczy trudnych, abstrakcyjnych i nieznanych w kategoriach rzeczy konkretnych i od dawna znajomych”. Metafory to zatem podstawowe i typowe dla danej kultury sposoby myślenia i pojmowania świata. Mikołajczyk (2004), analizując perswazyjną funkcję metafor w dyskursie na temat rozszerzenia UE, zidentyfikowała trzy modele metafor: model przystąpienia, gdzie proces przystąpienia jest drogą, celem jest UE postrzegana jako twierdza, klub, nauczyciel, zamknięty system, a Polska jest profilowana jako uczeń. Model rozszerzenia ukazuje proces jako ekspansję, UE jest bezduszną biurokracją, a Polska ofiarą ekspansji i niewolnikiem. Trzecim typem metafory jest model połączenia, gdzie procesem jest wspólne budowanie, zawieranie małżeństwa, Polska jako biedniejszy kuzyn, kawaler razem z UE buduje nowy, solidny dom, nową wspólnotę. Również i Zarzycka (2006), analizując dyskurs o cudzoziemcach, wyodrębnia metafory krzywdy (czarni Polacy, murzyn zrobił swoje), metafory maski (biały Murzyn), metafory o charakterze identyfikacyjnym (biały Olisadebe), metafory cywilizacyjne (czuć się jak Murzyn w buszu) czy obecności (Murzyn z plemienia Zulu-Gula).

Inną metodą umożliwiającą zbadanie wynegocjowanej wiedzy i znaczeń jest analiza *wątków (wiązek) dyskursu, argumentacji i toposów*. Pod tymi kategoriami kryje się skondensowana analiza treści. Wątki, jak pisze Kowalski (2010: 126), są dla dyskursu przedmiotami odniesień, stanowią wspólne zaplecze pojęciowe uczestników, podkreślają lub eksponują przedmioty lub sądy dyskursu w celu skupienia na nich uwagi. W przypadku dyskursu kolonialnego chodzi m.in. o identyfikację argumentów przemawiających za tezą: Polska musi mieć kolonie. Chodzi tutaj o argumenty takie, jak: posiadanie ośrodków dyspozycji w dziedzinie surowcowej, rozszerzanie naszego kręgu kulturowego, przestrzeń dla demograficznie dynamicznej Polski itd.

Podobny sposób analizy zaprezentowała Zarzycka (2006), posługując się kategorią *perspektywy wartościowania/profilowania*. Badaczka ta, analizując

dyskurs prasowy o cudzoziemcach, zaprezentowała następujące perspektywy: pochodzenie, status społeczny, przydatność dla Polski (jako dewizowcy, ambasadrowie i lobbyści Polski), stanowiący źródło chorób zakaźnych, źródło niepokoju politycznego i terroryzmu, skłonni do bójek i zaczepek, trudniący się nielegalną działalnością, Inni, czyli wzbudzający zaciekawienie, oraz Swoi (Zarzycka 2006).

Przejdźmy teraz do drugiej płaszczyzny opisu dyskursywnego obrazu świata, czyli aktorów dyskursu. Na płaszczyźnie aktorów wyróżnić można następujące kategorie opisu:

Uczestnicy, podmioty lub aktorzy dyskursu są dla analizy dyskursu o tyle ważną kategorią opisu, że umożliwia ona przyporządkowanie punktów widzenia i perspektyw do konkretnych działań, sensów i znaczeń w badanym dyskursie oraz pozwala uchwycić, jak szeroki był udział społeczeństwa w debacie. Tak więc Kowalski (2010), analizując dyskurs kolonialny w Drugiej Rzeczypospolitej, wskazuje, że „w dyskursie kolonialnym, oprócz osób wypowiadających się indywidualnie, udział brały instytucje państwowe oraz organizacje społeczne; przy tym każda osoba, instytucja państwowa czy organizacja społeczna kierowała się własnymi celami” (Kowalski 2010: 37). Z naszego punktu widzenia istotna jest analiza aktorów pierwszego stopnia, czyli mediów, ich światopoglądów, ale także aktorów drugiego stopnia, czyli grup interesów, wypowiedzi polityków i elit symbolicznych. W ten sposób widać, jakie poglądy mają dojsście do mediów i są eksponowane, a jakie są wykluczane. Co więcej, z analizy aktorów dyskursu, szczególnie jeśli idzie o badania na materiale historycznym, wywnioskować można, na ile badany temat odgrywał istotną rolę w życiu społecznym danego społeczeństwa. Analiza aktorów łączy się bezpośrednio z kolejną kategorią opisu, czyli analizą *strategii komunikatywnych/komunikacyjnych* czy też *strategii nazewniczych/nominacyjnych*. Strategia definiowana jest jako określony sposób komunikowania. Kamińska-Szmaj w analizie języka propagandy politycznej w prasie międzywojennej pokazała aktorów i ich strategie zachowań językowych, opisując zarówno poszczególne organy prasowe, jak i bezpośrednich uczestników dyskursu politycznego, czyli działaczy politycznych. Autorka pisze, że „głównym celem prasowych tekstów propagandowych było manifestowanie negatywnego, wręcz wrogiego stosunku do przeciwnika politycznego i jednocześnie podkreślanie zalet swojej partii, wychwalanie działaczy z nią związanych i prasy jej reprezentującej” (Kamińska-Szmaj 1994: 22f). Co jednak dla nas najważniejsze, to fakt, że – jak pisze Kamińska-Szmaj – zebrany materiał pozwala również na wyciągnięcie wniosków na temat związków między językiem wypowiedzi prasowych a kulturą polityczną w Drugiej Rzeczypospolitej” (Kamińska-Szmaj 1994: 22). A z jej badań wynika, że „nieomal każde działanie przeciwnika traktowano jako poważne zagrożenie, uważano, że rozwiązania alternatywne wobec własnych grożą katastrofą narodową. Straszono społeczeństwo wizją nieszczęść, jakie na nie spadną, gdy zwycięży przeciwnik polityczny” (s. 214).

Na przykładzie analizy dyskursów politycznych Kamińska-Szmaj (2001, 2005, 2007) ukazuje funkcjonowanie m.in. takich strategii jak upraszczanie, generalizowanie, kategoryzowanie, wartościowanie, emocjonalizacja oparta na opozycji my – oni, autoprezentacja i deprecjacja przeciwnika politycznego. Ogromną rolę odgrywają tutaj stereotypy, co udowodniły, m.in.: Kamińska-Szmaj (1994), pisząc o stereotypie Żyda i bolszewika jako instrumencie propagandy, Mikołajczyk (2004), analizując stereotyp Polska w niemieckim dyskursie i Niemca w polskim dyskursie, oraz Zarzycka (2006), pisząc o osobach czarnoskórych. Badaczka ta zaprezentowała strategię nominacyjne poszczególnych organów prasowych (Gazety Wyborczej, Polityki, Naszego Dziennika, Gazety Polskiej), stosowane do określenia osób czarnoskórych oraz ich świata, wskazując na wysoki stopień ich ekspresywności o silnym zabarwieniu negatywnym oraz metaforycznym, jak np. białe sądy wymierzają Murzynom wyższe zarobki, czarni podbijają Londyn, armia czarnoskórych sprzątaczy itd.

Ważnym instrumentem opisu strategii komunikacyjnej poszczególnych aktorów jest analiza stosowanych przez nich *aktów mowy i ich funkcji* w wybranych dyskursach. Akt mowy definiowany jest jako „najmniejsza jednostka komunikacyjna wyrażająca jedną intencję nadrzędną” (Laskowska 2004: 26), a jego funkcja można być informacyjno-weryfikacyjna (w tym powiadomienia, pytające i modalne), wartościująca i działania (w tym nakłaniające i zobowiązujące), przy czym każdy z tych aktów może mieć charakter perswazyjny. Analiza aktów mowy umożliwia wgląd w intencje komunikacyjne aktorów badanego dyskursu, dokonywany przez nich dobór środków językowych i pozajęzykowych oraz skuteczność realizowanych aktów. Co więcej, z badań takich, jakie przeprowadziła Laskowska nad dyskursem parlamentarnym, dowiadujemy się, że „proces informowania, oceniania i działania za pomocą słowa jest o wiele bardziej skomplikowany. Informowanie miesza się z ocenianiem, ocenianie dotyczy nie tylko samych projektów ustaw, a akty działania mają na celu nie tylko organizację pracy parlamentu. W toku obrad odbywają się nie tylko rzeczowe dyskusje, ale także „pojedynki aksjologiczne”, a nawet próby deprecjonowania odbiorcy wypowiedzi” (Laskowska 2004: 207).

Również analiza *gatunków tekstu* danego dyskursu stanowi doskonale źródło informacji na temat strategii komunikacyjnych. Analizując gatunek tekstu pojmowany jako „twór abstrakcyjny (model, wzorzec), mający jednak konkretne realizacje w formie wypowiedzi, a także jako zbiór konwencji, które odpowiadają członkom określonej wspólnoty komunikatywnej, jaki kształt wypowiedzi nadać konkretnym interakcjom” (Wojtak 2004: 16), mamy dostęp do świadomości i wiedzy na temat nadawców i producentów, intencji, środków językowych itd. Ich analiza, jak pokazała to Fras (2005) na przykładzie dyskursu politycznego (komunikacji politycznej), ukazuje „wzrost znaczenia funkcji rozrywkowej przekazów politycznych” (Fras 2005: 138) oraz proces powstawania tekstów o

niejednoznacznej przynależności gatunkowej. Warto więc zapytać, jakie intencje i strategie komunikatywne stają za takimi zmianami, jacy aktorzy dyskursu aktywnie partycypują w tym procesie?

Oczywiście, przedstawiony program metod nie wyczerpuje całego spektrum możliwości. Myślę, że udało się jednak pokazać, jak liczne metody zdomowione w polskiej przestrzeni naukowej mogą służyć analizie dyskursu. Istotne wydaje mi się, że ich wybór zależy przede wszystkim – po pierwsze od celów analizy oraz – po drugie od modelu dyskursu. Podkreślić pragnę jednocześnie, że analiza wielopoziomowa, jako odbicie polifonicznej natury dyskursu i analizie DOŚ, stanowi istotny kontekst metodologiczny mający bezpośredni wpływ na opracowanie programu metod do analizy dyskursu.

7. Zakończenie

Analiza DOŚ pomaga ukazać sposób myślenia, postrzegania i interpretacji rzeczywistości w obrębie danej społeczności, odsłania jej swoisty sposób profilowania w konkretnym dyskursie. Analiza aktorów, ich strategii działania, w których odzwierciedlają się ich punkty widzenia, ujawnia kulturowe warunki możliwości konstruowania właśnie tych dyskursywnych obrazów świata.

Podkreślić warto również, że DOŚ jest kategorią integrującą dotychczasowe sposoby myślenia o językowym obrazie świata. Integracyjny charakter DOŚ wyraża się w polifoniczności perspektyw analizy. Dyskursywny obraz świata jest zatem zarówno językowym obrazem świata, ponieważ konstruowany jest poprzez język, jak i medialnym obrazem świata, ponieważ językowe konstruowanie i jego multiplikowanie odbywa się poprzez media; jest tekstowym obrazem świata, ponieważ językowe konstruowanie jako kulturowa aktualizacja następuje właśnie na płaszczyźnie tekstu, oraz mentalnym obrazem świata, ponieważ koncentrując się na analizie podmiotów aktywnych w dyskursie, umożliwia rekonstrukcję punktów widzenia, wzorców myślenia i schematów aksjologicznych; jest także kulturowym obrazem świata, ponieważ w dyskursie najczęściej wyrażane jest to i tylko to, co dopuszcza system wartości danej, zróżnicowanej społeczności kulturowej, a w świadomości zbiorowej aktywowane jest to, co jest typowe i znane. To od badacza dyskursu zależy, na jaki aspekt położy szczególny nacisk przy analizie DOŚ.

Analiza DOŚ integruje ponadto różne tradycje lingwistyczne i socjologiczne. DOŚ jest zarówno epistemologicznym bytem dającym się aktywować w świadomości indywidualnej i kolektywnej, jak i instrumentem analitycznym, rekonstrukcja którego odbywać się może przy pomocy warsztatu metod, znanego i w lingwistyce, i w socjologii.

Literatura

- Antos, Gerd (2007): „Texte machen Wissen sichtbar!“ Zum Primat der Medialität im Spannungsfeld von Textwelten und (inter-) kulturellen Wirklichkeitskonstruktionen. W: Olpińska, Magdalena/ Schwenk, Hans-Jürgen (eds.): Germanistische Wahrnehmungen der Multimedialität, Multilingualität und Multikulturalität. Warszawa, S. 34-45.
- Antos, Gerd (2009): „Teksty ukazują wiedzę!“ O prymacie medialności w pełnym napięć obszarze pomiędzy światami tekstów i (między)kulturowymi kontrastami. W: Bilut-Homplewicz, Zofia/ Czachur, Waldemar/ Smykała, Marta (eds.): Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy. Wrocław 2009, s. 279-290.
- Anusiewicz, Janusz (1995): Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki. Wrocław
- Assmann, Jan (1992): Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen. München.
- Assmann, Jan (2008): Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i tożsamość polityczna w cywilizacjach starożytnych.
- Bartmiński (1988/2009): Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji. W: Bartmiński, Jerzy (ed.): Konotacja. Lublin, s. 169-183.
- Bartmiński, Jerzy (1990): Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata. W: Bartmiński, Jerzy (ed.): Językowy obraz świata. Lublin, s. 103-120.
- Bartmiński, Jerzy (1993): O profilowaniu pojęć. W: Bartmiński, Jerzy (ed.): Profilowanie pojęć. Wybór prac. Lublin, s. 7-17.
- Bartmiński, Jerzy (2003): Miejsce wartości w językowym obrazie świata. W: Bartmiński, Jerzy (ed.): Język w kręgu wartości. Studia semantyczne. Lublin, s. 59-86.
- Bartmiński, Jerzy (2009): Językowe podstawy obrazu świata. Lublin.
- Bartmiński, Jerzy (2010a): Pojęcie językowego obrazu świata i sposoby jego operacjonalizacji. (w druku)
- Bartmiński, Jerzy (2010b): Jak rekonstruować językowo-kulturowy obraz Europy? W: Etnolingwistyka 22, s. 121-127.
- Bartmiński, Jerzy/ Niebrzegowska-Bartmińska (2004): Dynamika kategorii punktu widzenia w języku, tekście i dyskursie. W: Bartmiński, Jerzy/ Tokarski, Ryszard (eds.): Punkt widzenia w języku i w kulturze. Lublin, s. 321-358.
- Busse, Dietrich (1987): Historische Semantik. Analyse eines Programms. Stuttgart.
- Czachur, Waldemar (2010): Aufwertungsstrategien im polnischen und deutschen politischen Diskurs (anhand der Neujahrsansprachen). Eine kultur-kontrastive Analyse. W: Bilut-Homplewicz, Zofia/ Mac, Agnieszka/ Smykała, Marta/ Szwed, Iwona (eds.): Text und Stil. Frankfurt am Main u.a., s. 327-338.
- Czachur, Waldemar (2010): Niemiecka lingwistyka dyskursu. W: Stylistyka XIX, s. 385-392
- Czachur, Waldemar (2011): Diskursives Weltbild im Kontrast. (w druku)
- Czyżewski Marek/ Piotrowski, Andrzej/ Kowalski, Sergiusz (1997): Rytualny chaos. Studium dyskursu publicznego. Kraków.
- de Beaugrande, Robert-Alain/ Dressler, Wolfgang Ulrich (1981): Einführung in die Textlinguistik. Tübingen.
- Duszak, Anna/ Fairclough, Norman (2008): Krytyczna analiza dyskursu. Interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej. Kraków.
- Felder, Ekkehard (2006): Semantische Kämpfe. Macht und Sprache in den Wissenschaften. Berlin/ New York.
- Fleischer, Michael (1996): System polskich symboli kolektywnych. Wyniki badań empirycznych. Wrocław.
- Fras, Janina (2005): Komunikacja polityczna. Wybrane zagadnienia gatunków i języka wypowiedzi. Wrocław.

- Gardt, Andreas (2007): Diskursanalyse – Aktueller theoretischer Ort und methodische Möglichkeiten. W: Warnke, Ingo (ed.): Diskurslinguistik nach Foucault. Theorie und Gegenstände. Berlin/New York, s. 27-52.
- Grzmil-Tylutki, Halina (2000): Francuski i polski dyskurs ekologiczny w perspektywie aksjologii. Kraków.
- Jäger, Siegfried (2001): Kritische Diskursanalyse. Eine Einführung. Duisburg.
- Kamińska-Szmaj, Irena (1994): Judzi, zohydza, ze czci odziera. Język propagandy politycznej w prasie 1919 – 1923. Wrocław.
- Kamińska-Szmaj, Irena (2001): Słowa na wolności. Wrocław.
- Kamińska-Szmaj, Irena (2007): Agresja językowa w życiu publicznym. Leksykon inwektyw politycznych 1919 – 2000. Wrocław.
- Kloch, Zbigniew (2006): Odmiany dyskursu. Semiotyka życia publicznego w Polsce po 1989 roku. Warszawa.
- Konerding, Klaus-Peter (2009): Diskurslinguistik. Eine neue linguistische Teildisziplin. W: Felder, Ekkehard (ed.): „Sprache“. Heidelberger Jahrbücher. Heidelberg, s. 155-177.
- Kowalski, Marek Arpad (2010): Dyskurs kolonialny w Drugiej Rzeczypospolitej. Warszawa.
- Krzyszowski, Tomasz P. (1999): Aksjologiczne aspekty semantyki językowej. Toruń.
- Laskowska, Elżbieta (2004): Dyskurs parlamentarny w ujęciu komunikacyjnym. Bydgoszcz.
- Matthes, Joachim (1992): Zwischen den Kulturen? Die Sozialwissenschaften vor dem Problem des Kulturvergleichs. Göttingen.
- Mikołajczyk, Beata (2004): Sprachliche Mechanismen der Persuasion in der politischen Kommunikation. Dargestellt an polnischen und deutschen Texten zum EU-Beitritt Polens. Frankfurt am Main.
- Niewiara, Aleksandra (2010): Kształty polskiej tożsamości. Potoczny dyskurs narodowy w perspektywie etnolingwistycznej (XVI-XX w.). Katowice.
- Nowak, Paweł/ Tokarski, Ryszard (2007): Medialna wizja świata a kreatywność językowa. W: Nowak, Paweł/ Tokarski, Ryszard (eds.): Kreowanie światów w języku mediów. Lublin, s. 9-35.
- Pisarek, Walery (2002): Polskie słowa sztandarowe i ich publiczność. Kraków.
- Puzynina, Jadwiga (1992): Język wartości. Warszawa
- Reisigl, Martin (2010): Dyskryminacja w dyskursach. W: tekst i dyskurs – text und diskurs 3, s. 27-61.
- Schiewe, Jürgen/ Wengeler, Martin (2005): Zeitschrift für Sprachkritik und Sprachkultur. Einführung der Herausgeber zum ersten Heft. W: Aptum. Zeitschrift für Sprachkritik und Sprachkultur 1, s. 1-13.
- Spieß, Constanze (2009): Wissenskonflikte im Diskurs. Zur diskursiven Funktion von Metaphern und Schlüsselwörtern im öffentlichen-politischen Diskurs um die humane embryonale Stammzellforschung. In: Felder, Ekkehard/ Müller, Marcus (eds.): Wissen durch Sprache. Theorie, Praxis und Erkenntnisinteresse des Forschungsnetzwerks 'Sprache und Wissen'. Berlin/New York, s. 309-336.
- Tabakowska, Elżbieta (1995): Gramatyka i obrazowanie. Wprowadzenie do językoznawstwa kognitywnego. Kraków.
- Tabakowska, Elżbieta (2004): Językoznawstwo kognitywne a poetyka przekładu. Kraków.
- Warnke, Ingo H. (2007): Diskurslinguistik nach Foucault Theorie und Gegenstände. Berlin/New York.
- Warnke, Ingo H. (2009): Die sprachliche Konstituierung von geteiltem Wissen in Diskursen. W: Felder, Ekkehard/ Müller, Marcus (eds.): Wissen durch Sprache. Theorie, Praxis und Erkenntnisinteresse des Forschungsnetzwerks „Sprache und Wissen“. Berlin/New York, s. 113-140.
- Warnke, Ingo H./ Spitzmüller, Jürgen (2008): Methoden und Methodologie der Diskurslinguistik. Grundlagen und Verfahren einer Sprachwissenschaft jenseits textueller Grenzen.

- W: Warnke, Ingo H./ Spitzmüller, Jürgen (eds.): *Methoden der Diskurslinguistik. Sprachwissenschaftliche Zugänge zur transtextuellen Ebene*. Berlin/New York, s. 3-54.
- Warnke, Ingo H./ Spitzmüller, Jürgen (2009): *Wielopoziomowa lingwistyczna analiza dyskursu. W: tekst i dyskurs – text und diskurs 2*, s. 123-148.
- Waszakowa, Krystyna (1998): *Neologizmy tekstowe w świetle ram interpretacyjnych*. W: Bartmiński, Jerzy/ Boniecka, Barbara (ed.): *Tekst. Analizy i interpretacje*. Lublin, s. 21-33.
- Wengeler, Martin (2003): *Topos und Diskurs. Begründung einer argumentationsanalytischen Methode und ihre Anwendung auf den Migrationsdiskurs (1960–1985)*. Tübingen.
- Wojtak, Maria (2004): *Gatunki prasowe*. Lublin.
- Wojtak, Maria (2010): *Głosy z teraźniejszości. O języku współczesnej polskiej prasy*. Lublin.
- Zarzycka, Grażyna (2006): *Dyskurs prasowy o cudzoziemcach. Na podstawie tekstów o łódzkiej wieży Babel o osobach czarnoskórych*. Łódź.
- Zawisławska Magdalena (1998): *Rama interpretacyjna jako narzędzie analizy tekstu*. W: Bartmiński, Jerzy/ Boniecka, Barbara (eds.): *Tekst. Analizy i interpretacje*. Lublin, s. 35-44.
- Ziem, Aleksander (2008): *Frames und sprachliches Wissen. Kognitive Aspekte der semantischen Kompetenz*. Berlin/New York.
- Zimny, Rafał (2008): *Kreowanie obrazów świata w tekstach reklamowych*. Warszawa.
- Zinken, Jörg (2004): *Punkt widzenia jako kategoria w porównawczym badaniu dyskursów publicznych*. Bartmiński, Jerzy/ Niebrzegowska-Bartmińska, Stanisława/ Nycz, Ryszard (eds.): *Profilowanie w języku i w tekście*. Lublin, s. 47-78.
- Żuk, Grzegorz (2010a): *Twierdza czy wspólnota? Europa w polskim dyskursie publicznym*. Lublin.
- Żuk, Grzegorz (2010b): *Językowy obraz świata w polskiej lingwistyce przełomu wieków*. W: Karwatowska, Małgorzata/ Siwiec, Adam (eds.): *Przeobrażenia w języku i komunikacji medialnej na przełomie XX i XXI wieku*. Chełm, s. 239-257.

dr Waldemar Czachur
Uniwersytet Warszawski
Instytut Germanistyki
Zakład Językoznawstwa Germańskiego
ul. Browarna 8/10, 00-311 Warszawa
e-mail: waldemar.czachur@uw.edu.pl